

УДК 377.36

Леся Зельман

**ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ
СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УКРАЇНІ
(1969 р. – початок ХХІ століття)**

У ХХ столітті відбулися кардинальні зміни у політиці, соціально-економічній сфері, освіті, які повернули розвиток нашої держави в нове русло. Такі зміни, у першу чергу, дали можливість поглянути з іншої точки зору на історико-педагогічні дослідження радянського періоду. Із проголошенням незалежності України зріс інтерес науковців до історико-педагогічної проблематики, яку почати розглядати незалежно від ідеологічних догм.

Історичні аспекти розвитку професійно-технічних навчальних закладів висвітлені в педагогічних дослідженнях Н. Брехунець, В. Зайчука, Л. Коробко, О. Коханка, П. Кухарчук, І. Лікарчука, Н. Михайловської, Н. Падун, Т. Попової, М. Харламова та ін. Вивчення історичного досвіду дає можливість зрозуміти умови розвитку системи професійно-технічної освіти, проаналізувати зміни, які відбувалися на певних історичних етапах у професійній освіті, виявити позитивні та негативні моменти.

Мета статті – виявити й охарактеризувати позитивні та негативні тенденції розвитку професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування досліджуваного періоду.

Професійно-технічна освіта України безпосередньо пов'язана з соціально-економічним розвитком держави. Н. Ничкало зазначає, що «профтехосвіта має розглядатися не тільки як компонент соціальної сфери, а й як галузь, глибоко інтегрована в економіку» [3, с. 735].

Досліджуючи соціально-економічний розвиток нашої країни у ХХ ст., економісти, історики, педагоги, зазвичай, виділяють період до перебування України у складі СРСР та після. Дослідження економічної та політичної ситуації держави кінця ХХ – початку ХХІ ст. дало змогу проаналізувати основні тенденції професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування, а в майбутньому – можливість впровадити позитивний досвід у навчально-виховний процес сучасних професійно-технічних закладів освіти. «Вивчення минулого, критичний аналіз історичного досвіду допомо-

же виявити позитивне, що виправдало себе, а також осмислити причини серйозних недоліків, котрі доцільно враховувати в процесі розбудови національної професійної освіти» [1, с. 263].

Розглянемо основні тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні у 1969 – 1991 рр.

У 60-80-ті роки відбулися важливі зміни в суспільстві й економічній ситуації країни. Успішно відбувалася науково-технічна революція: розширювалися підприємства, зміцнювалася матеріально-технічна база підприємств, модернізувалося обладнання, у процес виробництва впроваджувалися машини, апарати, верстати нового типу. Автоматизація виробництва вплинула на формування кваліфікованого робітника нового типу – робітника широкого профілю; у країні різко збільшилася кількість працюючих (молодь масово залишала села); держава потребувала великої кількості робочої сили; чи не головною причиною зміни стала потреба на виробництвах висококваліфікованих робітників (низька продуктивність праці на виробництві). Система трудових резервів не могла вирішити цю проблему, тому держава змушена була шукати вихід із ситуації, реорганізувати стару систему та створювати систему професійно-технічної освіти. У зв'язку з такими змінами стала відчутною гостра потреба в робітниках іншої кваліфікації, які б змогли успішно працювати з новітньою технікою. Новітні технології поступово витісняли некваліфіковану робочу силу практично в усіх галузях виробництва, а особливо у промисловості, сільському господарстві та сфері обслуговування. «Виробництву потрібен був тип нового робітника, освіченого і технічно грамотного, який певною мірою виконував би функції організатора, контролера, керівника технологічних процесів і машинних операцій» [16, с. 90]. Закономірно, що всі зміни, які відбувалися в суспільстві та безпосередньо в освіті, були пов'язані з політикою КПРС. В роки восьмої п'ятирічки, яку називали «золотою», темпи розвитку системи профтехосвіти визначалися високим темпом економічного та соціального прогресу країни.

Зростання кількості середніх професійно-технічних навчальних закладів стало основним завданням розвитку професійно-технічної освіти зазначеного періоду. В Україні у 1971-1978 рр. кількість середніх професійно-технічних училищ збільшилася з 163 до 614. Згідно зі статистичними даними, у ПТНЗ торгівлі, комунального господарства, побутового обслуговування у 1971 р. було підготовлено 12645

кваліфікованих робітників, а в 1975 р. – 15759. Загалом за цей період було підготовлено 78568 фахівців [16, с. 93]. Молодь активно залучалася до навчання у професійно-технічних навчальних закладах.

Позитивною тенденцією зазначеного періоду було те, що проводилися різноманітні профорієнтаційні заходи (видавалися довідники, проводилися «Дні відкритих дверей», педпрацівники навчальних закладів виступали на радіо і телебаченні, проводилися розмови з учнями і батьками), щоб максимально залучити випускників шкіл до продовження навчання у професійно-технічних навчальних закладах. Профорієнтаційні заходи були затверджені на державному рівні. Так, у постанові 1969 р. ЦК КПРС і РМ СРСР «Про заходи щодо подальшого покращення підготовки кваліфікованих робітників у навчальних закладах системи професійно-технічного навчання» йшлося про необхідність «пропаганди» професійно-технічної освіти таким способом: збільшення випуску художніх творів, фільмів, театральних вистав, радіо і телевізійних передач, які присвячені навчанню, праці та побуту учнів професійно-технічних навчальних закладів [17, с. 54]. 17 грудня 1969 р. вийшла Постанова Президії ВЦРПС, бюро ЦК ВЛКСМ та Ради Міністрів СРСР з профтехосвіти «Про професійну орієнтацію молоді», згідно з якою органи влади та відомства мали вжити заходів для покращення профорієнтації щодо навчання молоді, а також рекомендовано утворити Міжвідомчі ради з профорієнтації [7, с. 49]. 3 квітня 1970 р. вийшов Наказ міністра освіти РСФСР та Ради Міністрів РСФСР з профтехосвіти «Про спільну роботу органів народної освіти та профтехосвіти з підготовки середніх ПТУ до нового 1970-1971 навчального року», у якому йдеться про співпрацю органів народної освіти та профтехосвіти щодо спільної роботи з профорієнтації [8]. Такі профорієнтаційні дії сприяли збільшенню кількості випускників шкіл, які прагнули продовжувати навчання у професійно-технічних навчальних закладах, а отже, збільшувалася кількість навчальних закладів для подальшого професійного навчання молоді.

Таким чином, профорієнтаційна робота щодо залучення випускників шкіл до продовження навчання у професійно-технічних навчальних закладах давала хороші результати, тому є позитивною тенденцією.

Ще однією позитивною тенденцією, на нашу думку, була безкоштовна професійна освіта. Верховна Рада СРСР затвердила «Основи законодавства Союзу РСР і Союзних республік про працю» (1970 р.) [9], який забезпечував право на безкоштовну професійну підготовку та підвищення кваліфікації, а згодом – працевлаштування. Також доку-

ментом передбачалися пільги для тих, хто поєднував навчання та роботу. У 1974 р. був прийнятий Закон України «Про народну освіту», згідно з яким визначалося забезпечення конституційного права на освіту шляхом здобуття обов'язкової загальної восьмирічної освіти; здійснення загальної середньої освіти молоді; всебічний розвиток професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти шляхом поєднання навчання з життям; безоплатність всіх видів освіти; організація різних форм навчання і підвищення кваліфікації трудящих [13].

Однак «...надмірна централізація керівництва «зверху», ігнорування думок, інтересів і потреб практичних працівників продовжували формалізм, створювали умови, за якими навіть добре продумані та якісно обґрунтовані плани, ідеї, пропозиції нерідко реалізовувалися формально і не виконувалися якісно» [16, с. 92]. Таким чином, ця негативна тенденція гальмувала розвиток системи професійно-технічної освіти.

У 1977 р. Державний комітет СРСР із професійно-технічної освіти затвердив важливий документ для покращення системи професійно-технічної освіти – новий перелік професій, за якими мала здійснюватися підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. У ньому професії згруповано за дев'ятьма напрямками у кількості 927 професій (у 1973 р. кількість професій становила 290) [2, с. 13]. На жаль, професії сфери обслуговування у зазначеному переліку не були виділені окремою групою, а розкидані у різні групи. З цього можемо зробити висновок, що сфері обслуговування у цей час не надавали належної уваги.

Ще однією важливою позитивною тенденцією була співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами. Кількість закладів, які здійснювали свою виробничу діяльність на підприємстві, зростала. Станом на 1981 р. у сфері обслуговування, житлово-комунальному господарстві та торгівлі таких навчальних закладів було 34 [16, с. 100].

Детальніше проаналізуємо Положення про професійно-технічні навчальні заклади СРСР, затверджене Радою Міністрів СРСР 11 квітня 1980 р. [11]. У ньому визначено основні цілі, завдання та функції навчальних закладів профтехосвіти щодо єдиної суспільної політики в підготовці кваліфікованих робітників. Значна увага приділялася взаємозв'язку професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами й організаціями, зокрема у 42 пункті, 5 розділі йдеться про те, що випускники денних професійно-технічних навчальних закладів

направляються на підприємства, в установи й організації та забезпечуються роботою залежно від отриманої професії та кваліфікації. Таким чином, співпраця професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами й організаціями, а згодом забезпечення випускників робочим місцем є позитивною тенденцією аналізованого періоду [11].

Слід наголосити на ще одній позитивній тенденції зазначеного періоду – приділення значної уваги виробничому навчанню. У цей період було прийнято ряд нормативно-правових документів, зокрема «Положення про виробничу практику учнів міських професійно-технічних і технічних училищ, які здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування і галузей, які обслуговують населення» (1975 р.) [17] та «Положення про виробничу практику учнів міських професійно-технічних навчальних закладів, що здійснюють підготовку кваліфікованих робітників для промисловості, транспорту, зв'язку, торгівлі, громадського харчування та галузей, які обслуговують населення» (1982 р.) [10, с. 25–35], в яких передбачалися обсяг, зміст і терміни виробничої практики з кожної професії та спеціальності.

До 1 серпня 1985 р. всі професійно-технічні навчальні заклади мали реорганізуватися в СПТУ. У реорганізованих СПТУ прийом учнів із числа випускників 10 класів здійснювався з терміном навчання 1 рік; на базі 8 класів – із терміном навчання від 2 до 3 років. Зазначимо, що кількість випускників сфери обслуговування у зазначений період значно зростала, натомість у деяких галузях народного господарства кількість випускників зменшувалася, наприклад, сільське господарство, промисловість, будівництво.

У 1985 р. в СРСР розпочато «перебудову», у зв'язку з цим єдиним органом управління системою освіти в СРСР став Державний комітет СРСР з народної освіти. В УРСР відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР було створено союзно-республіканське Міністерство народної освіти, а Міністерство освіти Української РСР та Державний комітет Української РСР з професійно-технічної освіти остаточно були ліквідовані. Новий орган управління здійснював свою діяльність «із мінімальним урахуванням інтересів, потреб і традицій, що склалися у системі підготовки робітничих кадрів» [5, с. 213]. Підтвердженням цього є факт, що з липня 1988 р. до вересня 1991 р. професійно-технічні училища не отримали жодного документа з питань організації навчального процесу та діяльності професійно-технічних навчальних закладів. Почався процес передачі професійно-технічних училищ

(планувалося це зробити у липні – серпні) у підпорядкування загальносоюзних міністерств і Держагропрому УРСР, але більшість міністерств не могли прийняти таку кількість закладів освіти і забезпечити їхнє фінансування [5, с. 215]. Перебудова в культурно-освітньому житті не принесла бажаних результатів. «Поряд з цим у становленні та розвитку середніх профтехучилищ мали місце надмірна політизація змісту навчально-виховної роботи, авторитарний підхід до визначення основних напрямів діяльності інженерно-педагогічних працівників та учнів. Перевантаження учнів обов'язковими масовими ідеологічними заходами шкодило майстерності випускників училищ, їх професіоналізму. У них формувалась інертність до подальшого підвищення рівня своєї кваліфікації, компетентності, самоосвіти» [4, с. 88].

Такі зміни в організації системи підготовки робітничих кадрів не могли не привести до змін у змісті її управлінської діяльності. З'явилися стійкі негативні тенденції. Так, Міністерство народної освіти почало симулювати процес передачі професійно-технічних училищ у підпорядкування загальносоюзних міністерств і Держагропрому УРСР. Передача профтехучилищ у підпорядкування міністерств і відомств здійснювалася на підставі постанови Ради Міністрів СРСР від 29 квітня 1988 р. № 560 «Про організацію та структуру управління народною освітою в країні» та доручення Ради Міністрів УРСР від 15 липня 1988 р. Відповідно до цієї постанови професійно-технічні училища, які здійснювали підготовку робітничих кадрів переважно для базових підприємств, мали перейти безпосередньо у їх підпорядкування, а професійно-технічні училища, які здійснювали підготовку робітничих кадрів агропромислового комплексу, підпорядковувалися агропромисловим комітетам [14].

Після розвалу СРСР в Україні відбулося різке падіння виробництва, інфляція, стрімко зростало безробіття, українці змушені були виїжджати на роботу за кордон, відчутною стала демографічна криза (населення України скоротилося з 52 млн. до 49 млн.). Зменшилося державне замовлення на підготовку фахівців, скоротилися потреби у кваліфікованих робітниках певних професій. Відчутним став попит на фахівців сфери обслуговування (туризм, готельна справа, бізнес), з'явилися нові професії, які потребували висококваліфікованих робітників. Постає потреба якісної підготовки висококваліфікованих фахівців сфери обслуговування. Переважна більшість робітників цього періоду мали низький рівень кваліфікації, були вузькопрофільними, не володіли комп'ютерами. У 1991 р. в Україні налічувався 1251

професійно-технічний навчальний заклад, де навчалося 643,4 тис. учнів. Причинами такого падіння, як зазначає Н. Ничкало, є поглиблення кризи в економіці, недооцінка керівними органами ролі професійно-технічної освіти в піднесенні економіки [6, с. 156].

Отже, у перші роки незалежності України у зв'язку зі складною економічною ситуацією держава не приділяла належної уваги системі профтехосвіти, тому погіршилася загальноосвітня підготовка учнів у профтехучилищах, зменшилася мережа закладів і кількість абітурієнтів і випускників ПТНЗ. З 1991 р. назва «середнє профтехучилище» в нормативних документах перестала вживатися. Водночас, не зважаючи на такі негативні тенденції зазначеного періоду, у цей період реформувалася система професійно-технічної освіти незалежної України, адаптувалася до ринкової економіки, уряд намагався подолати кризову ситуацію як в економіці, так і в освіті. Для подолання кризи в освіті було прийнято важливі нормативно-правові документи. У цей період збільшилася увага держави до сфери обслуговування.

Із 2000 р. економічна ситуація в Україні стала покращуватися, історики визначили цей рік початком економічного зростання. У 2000 р. почалося й реформування освіти. На основі Міністерства народної освіти та Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти було створено Міністерство освіти і науки України. Створювалися навчальні заклади інших форм власності. Відбувся перехід на ступеневу підготовку: кваліфікований робітник, молодший спеціаліст, бакалавр, спеціаліст, магістр.

В Україні почала відбуватися реорганізація професійно-технічної освіти. У 1998 р. вийшов перший Закон України «Про професійно-технічну освіту» [15], на виконання якого згодом було прийнято ряд нормативно-правових актів. Розпочалася робота щодо оптимізації мережі професійно-технічних навчальних закладів, відбулося скорочення мережі закладів профтехосвіти та кількості учнів у них. У цей період бракувало фахівців у соціальній сфері, побутових і комунальних службах, малому бізнесі тощо. Тому багато училищ розширили перелік професій і спеціальностей, за якими вони забезпечували відповідну підготовку фахівців. Це, наприклад, спеціальності, пов'язані з комп'ютером (оператор персонального комп'ютера (бухгалтера, керівника)), ресторанним сервісом, туристичною діяльністю. Щороку розширювався перелік професій сфери обслуговування, за якими здійснювалася підготовка кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах. У цей час сільськогосподарські, ма-

шинобудівні училища створювали бази для підготовки робітників сфери послуг, а будівельні училища почали готувати фахівців із народних ремесел (гончарство, бондарство, пічна та ковальська справа) [4, с. 129]. Враховуючи зміни на ринку праці, в училищах відкрито нові професії: офіціант, бармен, буфетник, виконавець художньо оформлюваних робіт, вітражник, фахівців для сфери торгівлі та ресторанного господарства: агент з туризму та комерсант готельної та ресторанної справи.

Ринок праці, потреби суспільства, зміни в економіці країни, соціально-історичні обставини вимагали інтеграції професій. Училища отримали ліцензії на підготовку нових, раніше не характерних для професійно-технічної освіти спеціальностей, тривала робота щодо підготовки робітничих кадрів з інтегрованих професій і спеціальностей. Колективи профтехучилищ розробляли навчально-програмну документацію, створювали навчально-матеріальну базу, готували відповідні педагогічні кадри. Збільшилася кількість майбутніх працівників сфери обслуговування, які разом з основною професією отримували дві та більше споріднених професій (швачка, кравець, закрійник; бармен, офіціант; кухар, бармен та ін.), що сприяло підвищенню конкурентоспроможності й мобільності майбутніх фахівців на ринку праці. Одна з перших інтегрованих професій сфери обслуговування була за спеціальністю «Майстер ресторанного обслуговування», яка поєднувала професії офіціанта, бармена, буфетника, адміністратора залу. Зазначена професія апробувалася вперше в Івано-Франківському вищому професійному училищі готельного сервісу і туризму й Одеському вищому професійному училищі морського туристичного сервісу. Фахівців за такою спеціальністю нині готують у Державному професійно-технічному навчальному закладі «Львівський професійний ліцей торгівлі та сфери послуг», Львівському професійному коледжі готельно-туристичного та ресторанного сервісу, Одеському вищому професійному училищі морського туристичного сервісу та ін. Отже, поява нових професій та інтегрованих професій, які відповідали потребам ринку праці, також є позитивною тенденцією.

Однією з позитивних тенденцій було прийняття у 2004 р. Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю», який втратив чинність у 2013 р. [12]. З 2009 р. в Україні розпочато роботу щодо розробки проектів державних стандартів професійно-технічної освіти з робітничих професій за 9 напрямками:

перукарське мистецтво, швейна галузь, торгівля, громадське харчування, ресторанний сервіс, готельний сервіс, туризм, переробка сільськогосподарської продукції, рослинництво. Наголосимо, що 7 напрямів із 9 належать до сфери обслуговування. Це свідчить про потребу фахівців сфери обслуговування та вдосконалення їхньої професійної підготовки.

У зв'язку з політичною й економічною ситуаціями у країні професійно-технічні навчальні заклади були вимушені шукати шляхи для переходу в режим інноваційного розвитку відповідно до вимог ринкової економіки. В освітній процес активно впроваджуються інноваційні освітні технології, у тому числі інформаційно-комунікаційні.

Отже, система професійно-технічної освіти незалежної України змінювалася відповідно до історичних та економічних умов розвитку держави. Незважаючи на те, що професійно-технічна освіта в 90-х рр. була в критичному стані, позитивною тенденцією було те, що уряд прийняв ряд важливих законодавчих документів, у яких особлива увага приділялася підготовці фахівців сфери обслуговування, виробничій практиці та майбутньому працевлаштуванню. Водночас у ряді ПТУ розпочато підготовку кваліфікованих робітників для підприємств бізнесу, побуту, комунальної служби. Здійснено заходи щодо зміни професійно-кваліфікаційної структури підготовки кадрів, оптимізації мережі профтехучилищ шляхом їх спеціалізації, перепрофілювання, переходу на ступеневу професійну освіту. Відповідно до сучасних вимог ринку праці збільшилася кількість професій сфери обслуговування, училища відкрили нові професії, створено інтегровані професії. Майже всі професійно-технічні навчальні заклади почали готувати фахівців сфери обслуговування, яких ринок праці потребував найбільше. Для покращення професійної підготовки у навчальний процес впроваджувалися інноваційні освітні технології.

Таким чином, аналіз розвитку системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування в Україні у 1991 р. – на початку XXI ст. дозволив нам виокремити як позитивні, так і негативні тенденції, які характерні для розвитку системи професійно-технічної освіти України загалом і професійної підготовки фахівців для сфери обслуговування зокрема. У радянський період розвиток системи професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах України після реорганізації трудових резервів з 1969 до 1991 рр. здійснювався невід'ємно від розвитку цілої системи. Уряд майже не при-

діляв уваги сфері обслуговування, однак після «перебудови», коли професійно-технічна освіта знаходилася в досить критичному стані, інтерес держави до сфери обслуговування почав зростати. До позитивних тенденцій зазначеного періоду відносимо: належна увага проф-орієнтаційній роботі; забезпечення випускників шкіл безкоштовною професійною освітою, підвищенням кваліфікації, працевлаштуванням; посилення уваги до виробничого навчання та співпраці професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами; модернізація й автоматизація виробництва. Негативними тенденціями вважаємо: надзвичайно низький інтерес до підготовки фахівців сфери обслуговування, надмірна політизація й ідеологізація змісту загальноосвітнього процесу, концентрація основної уваги на виконанні п'ятирічних планів, а не якості підготовки майбутніх фахівців.

Після проголошення незалежності України відбулося зниження інтересу до професійно-технічної освіти. Для перших років незалежності характерні такі негативні тенденції: зменшення кількості навчальних закладів і кількості учнів, максимальне скорочення державного замовлення на фахівців професійно-технічної освіти, застаріла матеріально-технічна база, недосконалість нормативно-правового забезпечення. Однак саме в цей період відбулися важливі зміни в економіці держави, зокрема швидкими темпами почала розвиватися сфера обслуговування, тому стала відчутною потреба у кваліфікованих робітниках сфери обслуговування. Ці зміни сприяли виникненню таких позитивних тенденцій: поява нових професій і створення інтегрованих професій, перепрофілювання училищ на користь сфери обслуговування, зміна законодавчої бази професійно-технічної освіти у підготовці майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування.

Використання ідей передового досвіду минулого в сучасних умовах сприятиме вдосконаленню професійної підготовки кваліфікованих робітників сфери обслуговування у професійно-технічних навчальних закладах.

Література:

1. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало. — Хмельницький : ТУП, 2002. — 334 с.
2. Дубинчук, О. С. Професія і середня освіта (Педагогічні проблеми професійно-технічної освіти). — К. : Товариство «Знання» Української РСР, 1979. — 48 с.
3. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. — Київ : Юрінком Інтер, 2008. — 1036 с.

4. *Коханко, О. М.* Підготовка робітничих кадрів з середньою освітою в Україні (1969-2000 рр.) : монографія / За ред. *Н. Г. Ничкало*. — Хмельницький : ХНУ, 2006. — 254 с.
5. *Лікарчук, І. Л.* Управління системами підготовки кваліфікованих робітників в Україні: педагогічний аспект (1888–1998 роки) : монографія / *І. Л. Лікарчук*. — К. : Вища школа, 1998. — 256 с.
6. *Ничкало, Н. Г.* Трансформація професійно-технічної освіти України / *Н. Г. Ничкало*. — К. : Педагогічна думка, 2008. — 200 с.
7. О профессиональной ориентации молодежи : постановление Президиума ВЦСПС, бюро ЦК ВЛКСМ, коллегии Министерства просвещения СССР и Государственного комитета Совета Министров СССР по профтехобразованию 17 декабря 1969 р. // Профессионально-техническое образование в СССР (1917–1972 гг.). — Ленинград, 1972. — С. 995.
8. О совместной работе органов народного образования и профтехобразования по подготовке средних ПТУ к новому 1970-1971 учебному году : приказ МП РСФСР и председателя Государственного комитета Совета Министров РСФСР по профтехобразованию // Профессионально-техническое образование в СССР (1917–1972 гг.). — Ленинград, 1972. — С. 57.
9. Основи законодавства Союзу РСР і Союзних республік про працю (від 15 липня 1970 р. № 29). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8430400-88>
10. Положение о производственной практике учащихся городских профессионально-технических учебных заведений, подготавливающих квалифицированных рабочих для промышленности, транспорта, связи, торговли, общественного питания и отраслей, обслуживающих население : утвержд. приказом Госпрофобра СССР № 137, 12 октября 1982 г. ; согласов. с Госкомтрудом СССР и ВЦСПС // Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР. — 1983. — № 2. — С. 25–35.
11. Положение о профессионально-технических учебных заведениях СССР : утвержд. пост. СМ СССР № 296, 11 апреля 1980 г. // СП СРСР. — 1980. — № 11. — Ст. 77.
12. Про забезпечення молоді, яка отримала вищу або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотації роботодавцю : закону України № 2150-IV від 4 листопада 2004 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2150-15>
13. Про народну освіту : закон УРСР № 2778–VIII, 28 червня 1974 р. // Відомості ВР УРСР. — 1974. — № 28. — Ст. 233.
14. Про організацію і структуру управління загальноосвітньою і професійно-технічною освітою в Українській РСР : постанова РМ Української РСР № 194 від 22 липня 1988 р. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP880194.html
15. Про професійно-технічну освіту : закон України № 103/98-ВР 10 лютого 1998 р. // Професійно-технічна освіта. — 1998. — № 1. — С. 2-12.
16. Профтехосвіта України ХХ століття : енциклопед. вид. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; упоряд. : *Н. Ничкало, І. Лікарчук*, 124

Н. Падун [та ін.] ; наук. рада: В. Кремень (голова), *А. Гуржій, С. Дорогуцьов* [та ін.]. — К. : АртЕк, 2004. — 872 с.

17. Сборник материалов по учебно-методической работе в профессионально-технических учебных заведениях / Гос. ком. СССР по проф.-техн. образованию. — М. : Высш. шк., 1980. — 296 с.

References (transliterated and translated):

1. *Honcharenko, S. U.* [et. al.]. Derzhavni standarty profesiinoi osvity: teoriia i metodyka : monohrafiia (State standards of vocational education: theory and methodology: Monograph). Khmelnytskyi, 2002, 334 p.
2. *Dubynchuk, O. S.* Profesiia i serednia osvita (Pedagogichni problemy profesiino-tekhnichnoi osvity)(Profession and secondary education (Pedagogical problems of vocational education)). Kyiv, 1979, 48 p.
3. *Kremen, V. H.* (ed.) Entsyklopediia osvity (Encyclopedia of Education). Kyiv, 2008, 1036 p.
4. *Kokhanko, O. M.* Pidhotovka robitnychykh kadriv z serednoiu osvitoiu v Ukraini (1969-2000 rr.) : monohrafiia (Training of workers after secondary education in Ukraine (1969-2000): Monograph). Khmelnytskyi, 2006, 254 p.
5. *Likarchuk, I. L.* Upravlinnia systemamy pidhotovky kvalifikovanykh robitnykiv v Ukraini: pedahohichni aspekt (1888–1998 roky) : monohrafiia (Management of qualification workers training systems in Ukraine: Pedagogical aspect (1888-1998): Monograph). Kyiv, 1998, 256 p.
6. *Nychkalo, N. H.* Transformatsiia profesiino-tekhnichnoi osvity Ukrainy (Transformation of vocational education of Ukraine). Kyiv, 2008, 200 p.
7. O professional'noi orientatsii molodezhi : postanovlenie Prezidiuma VTsSPS, biuro TsK VLKSM, kollegii Ministerstva prosveshcheniya SSSR i Gosudarstvennogo komiteta Soveta Ministrov SSSR po proftehobrazovaniyu 17 dekabria 1969 g. (On youth Occupational guidance: Decision of the Presidium of the All-Union Central Council of Trade Unions, the bureau of the Central Committee of the Komsomol, the collegium of the Ministry of Education of the USSR and the State Committee of the Council of Ministers of the USSR on vocational education, December 17, 1969.). In: Professional'no-tehnicheskoe obrazovanie v SSSR (1917–1972 gg.) (Vocational and technical education in the USSR (1917-1972 gg.)). Leningrad, 1972. P. 995.
8. O sovместnoi rabote organov narodnogo obrazovaniya i proftehobrazovaniya po podgotovke srednih PTU k novomu 1970-1971 uchebnomu godu : prikaz MP RSFSR i predsedatelia Gosudarstvennogo komiteta Soveta Ministrov RSFRS po proftehobrazovaniyu (On joint work of the bodies of public education and vocational education in the preparation of secondary vocational schools for the new 1970-1971 academic year: Order of the RSFSR MP and the chairman of the State Committee of the Council of Ministers of the RSFSR for vocational education). In: Professional'no-tehnicheskoe obrazovanie v SSSR (1917–1972 gg.) (Vocational and technical education in the USSR (1917-1972 gg.)). Leningrad, 1972. P. 57.
9. Osnovy zakonodavstva Soiuzu RSR i Soiuznykh respublik pro pratsiu (vid 15 lypnia 1970 r. № 29) (The Fundamentals of Legislation of the USSR and the Un-

- ion Republics on Labor (July 15, 1970 No. 29)). [Electronic resource]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v8430400-88>
10. Polozhenie o proizvodstvennoi praktike uchashchihsia gorodskiyh professional'no-tekhnicheskikh uchebnyh zavedeniy, podgotavlivaiushchih kvalifitsirovannyh rabochih dlia promyshlennosti, transporta, svyazi, torgovli, obshchestvennogo pitaniya i otraslei, obsluzhivaiushchih naselenie : utverzhd. prikazom Gosprofobra SSSR № 137, 12 oktiabria 1982 g. ; soglasov. s Goskomtrudom SSSR i VTsSPS (Regulations on the production practice of students at urban vocational schools, preparing skilled workers for industry, transport, communications, trade, catering and industries serving the population: approved by Order of the USSR State Food Committee No. 137, October 12, 1982). In: Biulleten' normativnyh aktov ministerstv i vedomstv SSSR (Bulletin of Normative Acts of the Ministries and Departments of the USSR), 1983. No 2. P. 25–35.
 11. Polozhenie o professiona'no-tekhnicheskikh uchebnyh zavedeniyah SSSR : utverzhd. post. SM SSSR № 296, 11 apreliya 1980 g. (Regulations on vocational and technical schools of the USSR: approved by Act No 296, April 11, 1980). In: SP SRSR, 1980. No 11. P. 77.
 12. Pro zabezpechennia molodi, yaka otrymala vyshchu abo profesiino-tekhnichnu osvitu, pershyim robochym mistsem z nadanniam dotatsii robotodavtsiu : zakonu Ukrainy № 2150-IV vid 4 lystopada 2004 r. (On providing young people who have received higher or vocational education, with the first workplace and the employer's grant: the Law of Ukraine No. 2150-IV, November 4, 2004). [Electronic resource]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2150-15>
 13. Pro narodnu osvitu : zakon URSSR № 2778–VIII, 28 chervnia 1974 r. (On People's Education: Law of the USSR No. 2778-VIII, June 28, 1974). // Vidomosti VR URSSR (News of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR), 1974. No 28. P. 233.
 14. Pro orhanizatsiiu i strukturu upravlinnia zahalnoosvitnoiu i profesiino-tekhnichnoiu osvitou v Ukrainskii RSR : postanova RM Ukrainskoi RSR № 194 vid 22 lypnia 1988 r. (On organization and structure of the management of general and vocational education in the Ukrainian SSR: the Decree of the Ministers Council of the Ukrainian SSR No. 194, July 22, 1988). [Electronic resource]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP880194.html
 15. Pro profesiino-tekhnichnu osvitu : zakon Ukrainy № 103/98-VR 10 liutoho 1998 r. (On vocational education: Law of Ukraine No. 103/98-VR of February 10, 1998). In: Profesiino-tekhnichna osvita (Vocational and technical education), 1998. No 1. P. 2-12.
 16. Proftekhosvita Ukrainy XX stolittia : entsykloped. vyd. (Professional education of Ukraine of the 20th century: Encyclopedia). / Compilers: *N. Nychkalo, I. Likarchuk, N. Padun* [et. al.]; scientific council: *V. Kremen (Chief), A. Hurzhii, S. Dorohuntsov* [et. al.]. Kiyv, 2004, 872 p.
 17. Sbornik materialov po uchebno-metodicheskoi rabote v professional'no-tekhnicheskikh uchebnyh zavedeniyah (A collection of materials on teaching and methodical work in vocational and technical educational institutions). Moscow, 1980, 296 p.

Стаття надійшла до редакції 15.11.17

Л. Зельман

**Основні тенденції професійної підготовки
майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування
в Україні (1969 р. – початок ХХІ століття)**

Проаналізовано розвиток професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах України у 1969 р. – на початку ХХ ст., зокрема з'ясовано позитивні та негативні тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників сфери обслуговування. Охарактеризовано такі позитивні тенденції: профорієнтаційна робота; безкоштовна професійна освіта, підвищення кваліфікації, працевлаштування; посилена увага до виробничого навчання та співпраці професійно-технічних навчальних закладів із підприємствами; модернізація й автоматизація виробництва; поява нових та інтегрованих професій, перепрофілювання училища на користь сфери обслуговування на ін. До негативних тенденцій віднесено: надзвичайно низький інтерес до підготовки фахівців сфери обслуговування, надмірна політизація й ідеологізація змісту загальноосвітнього процесу, концентрація основної уваги на виконанні п'ятирічних планів, а не якості підготовки майбутніх фахівців; у перші роки незалежності зменшення кількості навчальних закладів і кількості учнів, максимальне скорочення державного замовлення, застаріла матеріально-технічна база, недосконалість нормативно-правового забезпечення.

Ключові слова: кваліфікований робітник, професійна підготовка, професійно-технічна освіта, сфера обслуговування.

L. Zelman

**Main trends in Training of Future Skilled Service Sector Workers
in Ukraine (1969 - the beginning of the 21st century)**

The article deals with the analysis of the development of professional training of future skilled workers at vocational schools of Ukraine in 1969 – the beginning of the 20th century; in particular, positive and negative tendencies in training of future skilled service sector workers are determined. The following positive trends are characterized: career counseling; free vocational education, advanced training, employment; intensified attention to the production training and cooperation of vocational schools with enterprises; modernization and automation of production; emergence of new and integrated professions, re-profiling of vocational schools in fa-

vor of the service sector, etc. The negative trends include: extremely low interest in the training of specialists in the service sector, excessive politicization and ideologization of the content of the general education process, focus on the implementation of the five-year plans, but not on the quality of future specialists' training; the reduction of the number of educational institutions and the number of students in the first years of independence; the maximum reduction of the state order, the outdated material and technical base, the imperfection of regulatory and legal support.

Key words: qualified worker, training, vocational education, service sector.

Рецензент – доктор педагогічних наук,
професор А. В. Литвин